

ส่อง-ส่อง : ซากของชีวิตและชีวิตของซาก

สุดแดน วิสุทธิลักษณ์

คณะสิ่งแวดล้อมและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ซากนกพิณซ์และนกมอกคิงเบิร์ด ที่ชาร์ลส์ ดาร์วินเก็บมาจากหมู่เกาะกาลาปาโกส ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ นำไปสู่คำอธิบายเรื่องทฤษฎีวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงความคิดเกี่ยวกับที่มาของมนุษย์ไปอย่างสิ้นเชิง

ส่วนซากกระหิงจากทุ่งใหญ่ เนเธอร์แลนด์ ผลิตอปเตอร์ทหารที่เกิดอุบัติเหตุตกในปีพ.ศ.2516 ก็ได้นำไปสู่การล่มสลายของ “ระบบทรราชย์” ในอีกไม่กี่เดือนต่อมา

ซากของชีวิต จึงมีชีวิตของซากที่ควรแก่การสนใจพิจารณา

ความนิยมสะสมซากสัตว์เพื่อการรอดของชาวยุโรปเริ่มขึ้นเมื่อใด ไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัด ครั้งที่เซอร์-ยอห์น เบาว์ริงซ์เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นการส่วนพระองค์ที่พระที่นั่งราชฤดี (พ.ศ. 2398) บรรยายถึงสิ่งของในพระที่นั่งว่ามี “เครื่องประดับทุกชนิด หลายชนิดเกี่ยวกับธรรมชาติ เป็นต้นว่านอแรดรูปร่างแปลกประหลาดและงาช้าง” และ

เมื่อครั้งคณะทูตฝรั่งเศสเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ณ พระที่นั่งอนันตสมาคม (ในพระบรมมหาราชวัง) เมื่อปีพ.ศ. 2406 นั้น มีบันทึกไว้ว่าได้นำซากสิงโตสตัฟฟ์มาถวายด้วย

ในงานเฉลิมฉลองพระชนมพรรษารัชกาลที่ 5 ครบ 21 และ 25 พรรษา (พ.ศ.2417 / 2421) จัดให้มีการจัดแสดงสิ่งของ “อย่างเก่า” ที่โรงคองคองเตีย สิ่งของจำนวนหนึ่งที่จัดแสดงให้ประชาชนทั่วไปได้เข้าชม นั้น มี “ซากสัตว์” อยู่หลายชนิด อาทิ เขากวางประหลาด แต่ศีรษะนั้นหลุดด้วยทองเหลือง, งาช้างกิ่งใหญ่ปลายเป็นหักเป็นหยาด, หนังช้างเผือกเอกขาว ผ่องบริสุทธิ์, เขาโคและนอต่างๆ, ขวดแก้วแช่รูปสัตว์ต่างๆ, นก, ผีเสื้อ และเขี้ยวสัตว์ฮิปโปโปเตมัส

ในปี พ.ศ.2421 ซึ่งจัดงานมิวเซียมอย่างยิ่งใหญ่ มีรายงานไว้ตอนหนึ่งว่า “แลหน้าต่างตึกมิวเซียมนั้น แขนงโคมแก้ว และมีปลาเงินปลาทองปลาแก้วแขวนอยู่ทุกช่องหน้าต่าง...มีปลาเล็กแลใหญ่ต่างๆ กบแลเต่า ตะกวนน้ำ กิ่งก่าจระเข้ตุ๊กแกแลเหยี่ยว ...มีกระดูกสัตว์ต่างๆแลอสรพิษมีเต่าปลา...มีรูปสัตว์จำพวกหนึ่งปากเหมือนเป็ดมาแต่เมืองออสเตรีย...สัตว์ตัวหนึ่งชื่อยิปราฟ อยู่ทะเลทรายเมืองออพริก...อีกสัตว์ตัวหนึ่งชื่อเคนครู อยู่ที่เกาะอออสเตรียมีถุงยามอยู่ที่ห้อง”

ครั้งที่เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ (เพ็ง บุนนาค) ในฐานะเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไป “ดูงาน” หรือเจรจาจัดหาซื้อสิ่งของหรือแลกเปลี่ยนสิ่งของเพื่อการจัดแสดงกับพิพิธภัณฑ์ในยุโรป รวมถึงจัดหาผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยงานที่พิพิธภัณฑ์วังหน้า เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ประทับใจการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์ในฝรั่งเศส และอังกฤษ มากกว่าพิพิธภัณฑ์

ในเยอรมันและอิตาลี โดยเฉพาะพิพิธภัณฑ์สถานแห่งปราณวิทยาและสัตววิทยาในฝรั่งเศส (Le jardin des plantes) ที่มี “สัตว์ตายที่ยัดทำให้งดเป็นรูปสัตว์” และอีกแห่งหนึ่งก็คือ “อิมปิเรียลอินสติติวต์” ที่อังกฤษ ซึ่งจัดแสดง “ตัวอย่างสินค้าแลธรรมชาติที่เกิดจากดินแลสิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ในหัวเมืองอังกฤษ” ทันทที่ที่กลับมาถึง เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ได้เสนอให้จัดการพิพิธภัณฑ์ในสองลักษณะ “ให้สำเร็จไปโดยเร็ว” คือ พิพิธภัณฑ์การค้าแลธรรมชาติ ที่เกิดจากบ้านเมือง และการจัดแบ่งสิ่งของเป็นส่วนแผนกปราณวิทยาคือ แสตงสัตว์น้ำ สัตว์บก หอย หิน แร่ เป็นต้น

แต่ข้อเสนอของเจ้ากรมพิพิธภัณฑ์ไม่ได้รับการตอบสนอง พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงให้ความสำคัญ กับการจัดแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ โบราณคดีในพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครมากกว่าที่จะจัดเป็น “พิพิธภัณฑ์การค้าแลธรรมชาติ” อย่างที่เจ้ากรมพิพิธภัณฑ์เสนอ

นับแต่นั้นเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์ไทยจึงเน้นกับการให้ความสำคัญการจัดแสดงเรื่องราวความเก่าแก่และยิ่งใหญ่ของชาติผ่านโบราณวัตถุและศิลปะวัตถุ โดยกำจัดซากสัตว์สตัฟฟ์ (รวมถึงเขาสัตว์และสัตว์ดองในโหล) ซึ่งเคยมีอยู่เป็นจำนวนมากออกไป มียกเว้นไว้ก็แต่เพียงซากงาช้างสตัฟฟ์และงาช้างที่ถือกันว่าเป็นสัตว์ประจำชาติ และเป็นตัวแทนเกียรติยศแห่งกษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริที่จะให้เมืองไทยมีพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติวิทยา ทรงพระราชทานทรัพย์เพื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ โดยได้

นำไปซื้อสัตว์สตัฟฟ์จากต่างประเทศ มาเก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานวังหน้า เป็นการชั่วคราว ต่อมาภายหลังก็ได้มีการโยกย้ายแบ่งให้โรงเรียนและมหาวิทยาลัยบางแห่งและล้มเลิกไปในที่สุด นิยมไพรสมาคมซึ่งจัดตั้งขึ้นในปีพ.ศ.2496 ได้เสนอให้คณะรัฐมนตรีจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติในสวนลุมพินี ในวงเงิน 9 ล้านบาท โดยให้กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับเทศบาลนครกรุงเทพฯ ดำเนินการ แต่กระทรวงฯก็ได้นำเงินงบประมาณ ดังกล่าวนั้นไปสร้างสถานลีลาศชั้นที่สวนลุมพินีแทน

ทุกวันนี้ ซากสัตว์ประเภทกระโหลกสัตว์ เขา สัตว์ และสัตว์ดองอยู่ในโหล ยังคงได้รับการนิยมนำมาจัดแสดง อยู่ตามพิพิธภัณฑ์ของวัด แต่มีใช้เพื่อแสดงให้เห็นความ

หลากหลายของธรรมชาติ หรือด้วยเหตุผล "...ท่านได้ เหนรูปลสัตว์ใน โรงมิวเซียมนี้ ขอให้ตริกตรองในข้อที่มี ประโยชน์บ้าง ซึ่งสัตว์ชนิดนี้แลสัตว์ชนิดนั้น ควรจะใช้ อย่างไรบ้าง จะเป็นประโยชน์เมื่อยังเป็นอยู่ ถ้าเมื่อสัตว์ นั้นตายแล้ว ควรจะใช้อย่างไรจะได้เป็นประโยชน์ อย่าให้ เสียประโยชน์สิ่งหนึ่งสิ่งใดได้..." (ราชกิจจานุเบกษา พ.ศ. 2421) หากแต่เป็นเสมือนเครื่องเตือนใจพุทธศาสนิกชนในเรื่องความไม่ยั่งยืนของชีวิต

ซากชีวิตของ ละอง (Cervus eldi ส่วนมากเรียก ตัวผู้ที่มีเขางามและขนที่คอยาวๆว่า "ละอง" ส่วนตัวผู้ผู้น้อย และตัวเมียขนสั้นเรียกกันว่า "ละมั่ง") ซึ่งครั้งหนึ่งเคยมีอยู่ ชุกชุมตามป่าโปร่งแทบทุกภาคในเมืองไทย (ยกเว้นแต่ภาค ใต้) และสูญพันธุ์จากเมืองไทยราวพ.ศ. 2490 ที่ปรากฏ อยู่ในพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติฯ จึงเป็นวัตถุบอกเล่าเรื่องราว "ชีวิตของซาก" และ "ซากของชีวิต" ในทัศนะของ ชาวสยามได้อย่างน่าใคร่ครวญ

อ้างอิง

- นายแพทย์นัคคา ศรียาภักย์. 2535, "นายแพทย์บุญส่ง เกละกุล ผู้จุดประกายแห่งการอนุรักษ์ในประเทศไทย" ใน *อนุสรณ์ในการพระราชทานเพลิงศพ นายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล 6 มิถุนายน พ.ศ.2535* กรุงเทพฯ : คำนสุทธา การพิมพ์ หน้า 187-196
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์.2542. "พิพิธภัณฑ์ สิ่งของค้องแสดงและการปกปิดซ่อนเร้น" *วารสารเมืองโบราณ* ปีที่ 25 ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม, หน้า 18-31
- สุดแดน วิสุทธิลักษณ์.2554. "มองหาสิ่งที่ไม่เห็น และการทำพลเมืองให้เชื่อ(ง) ในพิพิธภัณฑ์พระนคร" *วารสารเมืองโบราณ* ปีที่ 37 ฉบับที่ 1 ,มกราคม-มีนาคม, หน้า 79-89